

ÜNİVERSİTELER İÇİN TÜRK DİLİ

Engin Yılmaz, Engin Ömeroğlu,

Serhat Demirel, Erol Eroğlu,

Özlem Yahşi, Özlem Düzlü,

Hürdünya Şahan, Şule Ertürk,

Gökhan Ekşi

İÇİNDEKİLER

1. GENEL DİL KÜLTÜRÜ /KOMPOZİSYON.....	4
1. 1 Giriş	5
1. 2 Kompozisyon Türleri	5
1. 3 Kompozisyon Planı	6
1. 4 Kompozisyonun Bölümleri.....	8
1. 5 Anlatım Biçimleri.....	8
1. 6 Başarılı Bir Kompozisyon Hazırlayabilmek İçin Gerekli İlkeler.....	11
1. 7 Kompozisyon Örneği.....	12
2. YAZIM KURALLARI.....	14
2.1 Soru İşareti (?).....	14
2.2 Ünlem İşareti (!).....	15
3. ÖZET.....	16
4. KENDİMİZİ SINAYALIM (SORULAR).....	17
5. KAYNAKLAR	20

8. BÖLÜM*

AMAÇLAR

➤ **“Kompozisyon” ile ilgili temel bilgileri kavramak**

Başarılı bir kompozisyonun nasıl yazılacağını öğrenmek,

Kompozisyon planı türlerini kavramak,

Anlatım biçimlerini bilmek,

Kompozisyonun bölümlerini düzenlemek.

➤ **Noktalama işaretlerinden “soru (?) ve ünlem (!)” işaretlerinin kullanımını kavramak.**

ANAHTAR KELİMELELER

- Kompozisyon
- Paragraf
- Anlatım Biçimleri
- Kompozisyon Planı
- Kompozisyon Bölümleri
- Noktalama İşaretleri (Soru ve Ünlem)

İÇİNDEKİLER

KOMPOZİSYON > Giriş > Kompozisyon Türleri > Kompozisyon Planı Türleri > Kompozisyonun Bölümleri > Anlatım Biçimleri > Başarılı Bir Kompozisyon İçin Gerekli Unsurlar > Kompozisyon Örneği > **NOKTALAMA İŞARETLERİ** > “Soru ve Ünlem” İşaretlerinin Kullanımı

* Bu bölüm; Dr. Öğr. Üyesi Erol EROĞLU tarafından hazırlanmıştır.

KOMPOZİSYON

“Türkçem, benim ses bayrağım.”

F. Hüsnü Dağlarca

“Bu dil ağızda annemin sütüdür”

Yahya Kemal Beyatlı

“İnsan düşüncesi zaman ve mekânın yaratıcısıdır”

A. Hamdi Tanpınar

“Ben kitaplarımı yaratmadan, kitaplarım beni yarattı.”

Montaigne

“Her bakış bir gözlem, her gözlem bir düşünce, her düşünce bağlantı ve ilişki doğurur.”

Goethe

1.1 Giriş

Bugüne gelinceye kadar hepimiz öğrenim hayatımız boyunca çok kez kompozisyon yazmışızdır. Kompozisyon deyince aklımıza genellikle bir atasözü, bir özdeyiş, bir şiir gibi edebî örnekler hakkında yazılan metinler gelir. Topluluk önünde yaptığımız konuşmalar da kompozisyonun bir başka boyutu olan sözlü kompozisyon ürünüdür.

Dilimize Fransızca'dan geçen “kompozisyon”u; Türk Dil Kurumu “*ayrı ayrı parçaları bir araya getirerek bir bütün oluşturma biçimi ve işi*”, “*öğrencilere duygu ve düşüncelerini etkili ve düzgün bir biçimde anlatmaları için yaptırılan yazılı veya sözlü çalışma*” şeklinde tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu, 2011).

Derslerde bir yazı uygulaması olarak kullanılması sebebiyle kompozisyonun “ayrı ayrı parçaları bir araya getirerek bir bütün oluşturma biçimi ve işi” tanımı üzerinde pek durulmaz. Tanımında da görüldüğü gibi kompozisyonun temelinde farklı parçaları bir araya getirmek vardır. Resim, müzik, fotoğraf, heykel gibi sanat dalları ile çeşitli bilim dallarında parçaların bütünü oluşturacak bir düzende bir araya getirilmesi anlamına da gelmektedir.

1.2 Kompozisyon Türleri

Bir edebiyat terimi olarak kompozisyon; “*okullarda yazı yazma alışkanlığı kazandırmak amacıyla öğrencilere verilen yazma ödevi, kalem alıştırması*”, daha geniş anlamda ise “*duyguların, düşüncelerin, olayların uyumlu bir bütün oluşturacak şekilde sözle veya yazıyla anlatılması*”dır.

Tanımdan da anlaşıldığı gibi iki türlü kompozisyon vardır:

a) Sözlü kompozisyon: Duygulara, düşüncelere, sezgilere kısacası anlatılmak istenene konuşma yoluyla bir bütünlük ve düzen vermektir.

Nutuk (söylev), konferans, münazara, açık oturum, seminer ve ders anlatma sözlü kompozisyon örnekleridir.

b) Yazılı kompozisyon: Duyguları, düşünceleri, istekleri yazı yoluyla düzenlemek ve bütünlük kazandırmaktır.

Makale, fıkra, deneme, biyografi, şiir, öykü, roman, tiyatro yazılı kompozisyon örnekleridir (Gülensoy, 2007, s. 263-264).

1.3 Kompozisyon Planı

Yazılı anlatımın başarısı ana dilini kullanma becerisine, yapılan gözlemlere, okumalara, düşünmeye, duygu ve düşüncelerin bir düzene koyulup belirli bir plan dahilinde doğru ve açık bir şekilde aktarılmasına bağlıdır.

Fransızca kökenli bir kelime olan plan Türkçe sözlükte “*Bir işin, bir eserin gerçekleştirilmesi için uyulması tasarlanan düzen*” şeklinde tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu, 2011).

Kompozisyon; duygu ve düşüncelerin bir plan içinde anlatılmasıyla oluşan yazı biçimidir. Amaç; belirli bir konudaki düşüncelerin bir düzen içinde ifade edilmesidir (Erol, 2010, s. 397).

Plan Türleri

Plan yapılırken konunun ele alınış tarzına göre üç farklı plan çeşidi bulunmaktadır. Bunlar düşünce, duygu ve (olay) hareket planı olarak ifade edilmektedir.

Düşünce Planı: Fikir ağırlıklı plandır. Düşünce planı bir konu hakkındaki görüşlerin, fikirlerin belirli bir düzen içerisinde anlatılması için yapılan planlardır. Düşünce planlarında görüşlerin ileri sürülmesi ve bunların ispatlanması temel amaç olduğu için planlama ve uygulama buna göre yapılmalıdır. Düşüncelerin birbirini destekleyecek ve birbiriyle çelişmeyecek nitelikte olması, bir bütünün parçalarını oluşturması gerekir. Düşüncelerin ele alınışında tümevarım yöntemi uygulanabileceği gibi tüm dengelim yöntemine de başvurulabilir. Her iki yöntemde de planın aşamaları bütünlüğü bozmamalı, düşünceler ve kanıtları bir düzen içerisinde yer almalıdır. Bu tür planlarda konu, ana düşünce, yardımcı düşünceler, bakış açısı gibi öğelere yer verilir.

Düşünce planı ile yazılan yazılar makale, konferans, röportaj ve inceleme türündeki yazılardır.

Duygu Planı; Ele alınan konunun duygu yönü ağırlıktaysa ve okuyucunun duygularına hitap etmek amaçlanmışsa duygu planının yapılması gereklidir. Duygu planı yapıldığında seçilen örnekler de buna göre olacaktır. Duygu; kimi zaman en doruk noktadan başlatılır, kimi zaman da duygunun kıpırdanışı, yoğunlaşması, doruk noktaya ulaşması, arkasından yaşanan durgunluk ile işlenir.

Belirli nesne, olay veya bireylerin iç dünyamızda uyandırdığı izlenimlerin, heyecanların egemen olduğu, betimlemelerimizin yer aldığı yazılar duyguya dayalı plan ile

yazılır. Duyguların egemen olduğu yazılarda, karşılaştığımız olayların hayal dünyamızda bıraktığı izler, bizde uyandırdığı düşünceler egemendir. Olaylar karşısında insanların tavırları, tepkileri farklı olduğu gibi duyguları da farklıdır. Bir olay kimilerini duygulandırırken kimilerinde hiçbir iz bırakmaz. Önemli olan kompozisyonda bu duyguların okuyucuda iz bırakacak bir biçimde işlenmesidir. Yazının sonuna doğru duyguların yoğunluğunun artırılarak okuyucunun etkili bir sona hazırlanması, kompozisyonun başarıya ulaşmasını sağlar.

Sanat değeri olan yazılar, mektup, deneme, günlük, anı, gezi gibi yazı türlerinde çoğunlukla duygu planı kullanılır.

Olay Planı; daha çok harekete dayanan metinler oluşturmak için kullanılır.

Bir veya birkaç olayı konu edinen yazılı anlatım türlerinde olaya dayalı plan uygulanır. Bu tür planlarda olaylar, gerçekleşme anına ve sebep sonuç ilişkisine göre yazı içerisinde değerlendirilir. Ancak olaylarla anlatılanlar arasında bir bağ kurulmalı, ana ve yardımcı düşüncelerle olaylar bütünlük göstermeli, birbirini desteklemelidir. Bu tür planlarda genellikle kişi, yer, zaman, olay ve bir ileti aranır.

Sanatsal yazıların yanı sıra anı, gezi, günlük gibi düşünce yazılarında uygulanan bu plan, herhangi bir soruna veya olguya değinirken de kullanılabilir. Özellikle yaşanmış, tanık olunmuş olaylardan düşüncelerin desteklenmesinde yararlanılabilir. Ancak bu durumda düşüncelerle olayların bütünleşmesi gerekir. Tiyatro eserleri, birçok hikâye ve haber metinleri olay planı ile yazılan metinlerdir. Düşünce ve duygu planlarında giriş, gelişme ve sonuç şeklinde yapılan plan; olay planlarında serim, düğüm, çözüm şeklinde yapılır.

Plan yapmaktaki esas amaç, yazı için seçilen konunun hangi sırayla anlatılacağını belirlemektir. Anlatımın sıraya konulması, hem konunun bütünlük arz etmesini sağlayacak hem de okuyan kişilerin yazının iç dünyasına girmesini kolaylaştıracaktır. Yazıda anlatılacakları sıralamak için;

- a) *Zamana,*
- b) *Neden-sonuç ilişkisine,*
- c) *Kolaydan zora doğru olmasına,*
- d) *Yer sırasına (yakından uzağa, uzaktan yakına; içten dışa, dıştan içe)*

göre sıralama yapılabilir. Böylece anlatılanlar arasındaki bağlantı kopmadan metin tamamlanmış olur (Emir, 1986, s. 306-307; Akalın, 2013, s. 10-11; Turan, 2013, s. 83-84).

1.4 Kompozisyonun Bölümleri

Kompozisyon temel bir fikri işleyen bir grup paragraftan oluşur. Paragraf; bir duyguyu, bir düşünceyi, bir olayı, anlatım tekniklerinden yararlanarak anlatan cümle veya cümleler bütünüdür. Kompozisyondaki her paragrafın ayrı bir işlevi vardır.

Giriş paragrafı işlenecek konuyu ve ana düşünce cümlesini ortaya koyar. Konunun ana hatlarının çizildiği bölümdür.

Kompozisyonun yazılma amacını yansıtmalı

Cümleler anlaşılır olmalı ve ana düşünce hakkında ipucu vermeli

Gelişme paragrafları konunun farklı yönlerini ve temel fikri ele alır. Gelişme bölümünde fikirler açıklanır, iddialar ispatlanır ve örnekler sunulur. Gelişme bölümünde dikkat edilmesi gereken en önemli husus, işlenen konuların bir bütünlük arz etmesi ve düşünceyi tamamlayıcı nitelikte olmasıdır.

Kompozisyonun konusu çizilen sınırlar dâhilinde her yönüyle açıklanmalı

Ana düşünceyi, derinleştirecek yardımcı düşünceler sıralanmalı

Sonuç paragrafı ise kompozisyonda işlenen fikri sonuçlandırır (Erol, 2010, s. 398).

Kendi içinde de bir bütünlük ifade eden paragraflar birbirini tamamlayarak yazıyı oluşturur. Paragraf birkaç cümleden oluşur. Kimi zaman tek bir cümlelerin paragrafı oluşturduğu görülse de bir paragrafta birden fazla düşüncenin ele alınması uygun bir yol değildir. Her paragraf bir düşüncenin ele alındığı, işlendiği, örneklendirildiği, geliştirildiği ve sonuca bağlandığı bir bütünlüktür. Paragrafın düzeni kompozisyonun düzeninden farksızdır. İlk cümle, paragrafta giriş cümlesidir. Bu cümle, aynı zamanda paragrafın da konusunu belirler. İzleyen cümleler paragrafın gelişme bölümünü oluşturur. Bu bölümde konu, örneklerle açıklanabilir. Paragrafın son cümlesi ise sonucu belirler (Yavuz, Yetiş, Birinci, 1998, s. 290).

1.5 Anlatım Biçimleri

Anlatım biçimleri; **betimleme, öyküleme, açıklama ve kanıtlama** olmak üzere dört başlıkta incelenir:

1. Betimleme (Betimleyici Anlatım)

Varlıkların okuyucunun *gözünde, zihninde canlanacak* şekilde ayırt edici nitelikleriyle *resim çizer gibi* anlatılmasına **betimleme (tasvir etme)** denir.

Betimlemede gözlem esastır. Gözlemle elde edilen bilgiler açık, sade ve anlaşılır bir dille okuyucunun gözünde canlanacak şekilde anlatılır. Betimlemede yazar, tasvir edeceği varlığı kendi bakış açısına, kendi görüş ve değerlendirış biçimine göre anlatır, betimlemeye kendi yorumunu katabilir.

Betimlemeler insanı konu alabilir. Kişinin dış görünüşünün, fiziksel özelliklerinin yanı sıra iç dünyası ve karakter özellikleri de anlatılabilir.

Bu anlatım tekniğini kullanılırken gereksiz ayrıntılara yer verilmemeli, anlatımda genelden özele doğru bir sıra takip edilmelidir. Betimleme yapılırken sıfatlar çokça kullanılmaktadır. Bu yüzden nesneleri veya durumları tasvir ederken seçilecek sıfatlara dikkat edilmelidir.

“Eylül sabahının bu kapanık ve serin gününde bahçenin bütün ağaçları durgun ve karanlık... Havuzların suları, bulutlu gökyüzünün yansımalarıyla kirli bir katran rengine... Neşesiz fısıkiyeler havada tutunamıyor. Derinden derine, perişan kuş feryatları, bin tempoda hayvan bağırması duyuluyor. İnsan daha kapıdan girerken bir gurbet ve ıstırap bahçesinin eşğine ayak bastığını anlıyor.” (Ahmet Haşim, Bize Göre)

Öyküleme (Öyküleyici Anlatım)

Tasarlanmış veya yaşanmış bir olayın başkalarına sözle ya da yazıyla anlatıldığı anlatım biçimine öyküleme (hikâye etme) denir.

Öyküleme, anlatımı yönüyle betimlemeye benzer. Bu nedenle öyküleme betimsel anlatımla karıştırılabilir. Öykülemede olaylar, kişi veya kişilerin başından belli bir yerde ve belli bir zamanda geçer. Betimlemede ise zaman akış içinde değildir ve kişi veya kişilerin başından geçen herhangi bir olay söz konusu değildir. Yani betimlemede belli bir zamanda durur nitelikteki eylem veya varlıklar tanıtılır. Öykülemede ise zaman akış halindedir ve olaylar bu akış içinde verilir. Buna fotoğraf ve film örneğini verebiliriz: Fotoğrafta zaman, olay ve varlıklar donmuş durumdadır. İşte betimleme bu donmuş durumun sözcüklere dökülmüş şeklidir. Oysa filmde zaman, olay ve varlıklar hareket halindedir, işte öyküleme de belli bir zaman aralığında geçen olayları anlatan film gibidir.

Gümüş gibi parlayan bu güzel kaşağının dişlerine bakar. Çok keskin, çok sivridir. Biraz köreltmek için duvarın taşlarına sürtmeye başlar. Dişleri bozulunca yeniden dener. Gene atların hiçbirisi durmaz ve kızar. Öfkesini sanki kaşağıdan çıkarmak ister. On adım ilerideki çeşmeye koşar. Kaşağıyı onun taşına koyup yerden kaldıracıdığı en ağır bir taş bularak üstüne hızlı hızlı indirmeye başlar. (Kaşağı/Ömer Seyfettin)

Açıklama (Açıklayıcı Anlatım)

Bilgi vermek amacı ile oluşturulan yazılarda kullanılan anlatım tekniğidir. Bu tür yazılarda amaç okuyucuyu bilgilendirmek, ona bir şeyler öğretmek olduğu için sade ve anlaşılır bir dil kullanılır. Açıklayıcı anlatımda yazar, duygularına yer vermez, nesnel bir anlatım hakimdir.

Makaleler, röportajlar, haber metinleri ve ansiklopedi maddeleri gibi yazılar, genellikle açıklayıcı anlatımla kaleme alınırlar.

“Yakup Kadri Karaosmanoğlu edebiyatımızın önde gelen sanatçılarından biridir. Roman, hikâye, anı gibi değişik alanlarda eserler vermiş olan sanatçı daha çok romanları ile tanınmaktadır. Romanlarında önceleri kişisel konuları işleyen sanatçı daha sonra toplumsal konulara yönelmiştir.”

Kanıtlama (Kanıtlayıcı Anlatım)

Bir konuda ileri sürülen fikirlerin, çeşitli görüşlerle desteklenerek kanıtlanmaya çalışıldığı anlatım tekniği kanıtlayıcı anlatımdır. Kanıtlayıcı anlatımda önce düşünceler dile getirilir, sonra bu düşünceyi destekleyici kanıtlar ortaya konur, sonuçta da kanıtlanmak istenen düşünce doğrultusunda anlatılanlar özetlenir. Kanıtlayıcı anlatım tekniği, daha çok bilimsel yazılarda kullanılır. Bu tür bilimsel yazılarda düşüncenin ispatı için farklı kaynaklara atıflarda bulunulur.

Yazar, kimi zaman da örneklere de başvurarak düşüncesini inandırıcı kılar. Sanatçı, güzelliği yaratan değil, keşfeden adamdır. Çünkü sanat zaten var olan bir niteliği, güzelliği araştırmaktır. Söz gelişi güzel bir ağacın resmini yaparak yahut kelimelerle tasvir ederek güzele ulaşamaz. Ağaç sadece bir işarettir. Güzelliğe bu işareten hareketle ulaşmak gerekmektedir. Duyularımızla kavradığımız güzel ağaç, biz farkında değilizdir ama, sürekli değişme hâlinindedir. Gerçek güzellik, ağacın değişen niteliklerinde değil, değişmeyen özündedir.(Beşir Ayvazoğlu) (Gülensoy, 2007, s. 272-277) (Aktaş & Gündüz, 2009, s. 201-210) (Turan, 2013, s. 85-88)

1.6 Başarılı Bir Kompozisyon Hazırlayabilmek İçin Gerekli İlkeler

İyi ve başarılı bir kompozisyon yazabilmek için göz önünde bulundurulması gereken ilkelerden bazılarını şu şekilde özetlemek mümkündür:

Gözlem yapmak: Hayatı, olayları, gerçekleri ve insanları anlamak için “*gören gözlerle*” bakmak gerekir. Bakmak; bilinçli ve iradeli bir eylemdir. Dikkatli bir bakış insana daima yeni dünyalar keşfettirir. Hiç kimseden görmediği, bilmediği bir şeyi anlatması beklenemez. İnsana, topluma, yaşanan çevreye ve hayata dair yapılan gözlemler yaşananları anlamının en temel yoludur. Gothe; “*Her bakış bir gözlem, her gözlem bir düşünce, her düşünce bağlantı ve ilişki doğurur.*” sözüyle gözlemin önemini açık bir biçimde ortaya koymuştur.

Düşünmek: Düşünme eylemi insanı insan yapan en temel özelliklerden biridir. Doğuştan sahip olduğumuz bu yetenek, zamanla kazanılır ve geliştirilir. Düşünme; gözlem ve okuma yoluyla elde edilen birikimlerin zihinsel bir süreçten geçerek değerlendirilmesini sağlar. A. Hamdi Tanpınar “*İnsan düşüncesi zaman ve mekânın yaratıcısıdır*” sözü düşünmenin gücünü özlü bir biçimde anlatır. Başarılı bir kompozisyon iyi bir düşünmenin ürünüdür. Duygu ve düşünceler uyumlu ve tutarlı bir şekilde sıralanmalıdır.

Okumak: Sözlü ve yazılı anlatımda birikim kazanma yollarından biri de okumadır. Gözlem yaparak elde edilmesi mümkün olmayan birçok bilgi, okuyarak elde edilir. Okumak insanda düşünme gücünü artırır. Dili doğru kullanmak ancak okuyarak sağlanır. Okudukça zengin bir kelime hazinesinin kazanılması daha iyi düşünmeyi ve algılamayı beraberinde geliştirir. Yazma yeteneğinin geliştirilmesine okuma etkinliği büyük katkıda bulunur. Okunan her eser, dilin nasıl kullanılması gerektiğini somut bir biçimde ortaya koyan bir örnektir. Montaigne “*Ben kitaplarımı yaratmadan, kitaplarım beni yarattı.*” diyerek okumanın insan düşüncesine etkisini açık bir şekilde ifade etmektedir. Okumak; insanın fikren ve ruhen kendisini yüceltme yolunda attığı en önemli adımlardan biridir.

Dil Becerisi: Dilin sahip olduğu zenginliklerin kazanılması önemlidir. Dil becerisini geliştiren en önemli etkinlik okumaktır. Ana dilini en doğru biçimde kullanabilen, okuduğunu ve dinlediğini en doğru biçimde anlayabilen, yorumlayabilen, duygu ve düşüncelerini doğru ve yeterli biçimde anlatabilen bireyler onu etkili bir düşünme, öğrenme ve iletişim aracı olarak kullanırlar. Bu yetkinliğe sahip olmak da her şeyden önce iyi bir okur ve geniş bir birikimine sahip olmaya bağlıdır (Emir, 1986, s. 55-63; Gülensoy, 2007, s. 264-266). Fazıl

Hüsnü Dağlarca “*Türkçem, benim ses bayrağım.*”, Yahya Kemal Beyatlı “*Bu dil ağzımda annemin sütüdür*” derken Türkçe’nin önemini vurgulamaktadır.

Başarılı bir kompozisyon yazmak için;

- İyi kompozisyon yazmak için çok okumalı.
- Yazı okunaklı, kâğıt temiz, düzgün olmalı.
- Kompozisyona girerken konu hemen belirtilmeli, sınırlanmalı.
- Konu paragraf paragraf işlenmeli.
- Konu ile ilgili sağlam düşünceler bulunmalı.
- Yardımcı düşünceler ana düşüncenin etrafında dönmeli.
- Düşünceler birbirini tamamlamalı.
- Konu dışına çıkılmamalı, bütünlüğü bozacak gereksiz düşüncelerden kaçınılmalı.
- Açıklama ve ayrıntıya konuya girdikten sonra yer verilmeli.
- Uzun cümlelerden kaçınılmalı, ifade hatası yapılmamalıdır.
- Yalın, özlü cümleler kullanılmalı.
- İlgi çekici söz ve düşünceler bulunmalı.
- Giriş, gelişme, sonuç bölümlerine dikkat edilmeli.
- Noktalama işaretleri yerli yerinde kullanılmalı, noktalama, imla hatası yapılmamalıdır.

1.7 Kompozisyon Örneği

Öğrencilerin imtihan kâğıtlarını okuyorum. Çoğunda bir yığın bilgi var fakat konu ile ilgisi yok ve karmakarışık. Kompozisyon işte bunların zıddıdır. Çeşitli konularda düzensiz bir yığın bilgiye sahip olmak yeterli değildir. Öğrenci herhangi bir konuda lüzumlu ile lüzumsuzu seçebilmeli, fikirlerini bir sıraya koymasını öğrenmelidir.

Karışık bir taş, demir ve cam yığını bir araya geldi mi bir mimari eser vücuda gelmez. Yapı için elbette buna benzer malzemeye ihtiyaç vardır. Fakat mimari, her şeyden önce bir düzendir. Her taş bir planın içinde yerli yerine konulunca bina göklere yükselir ve bir saadetin şarkısını söyler.

Batı dillerinden alınan kompozisyon kelimesi, çeşitli şeylerin düzenli olarak bir araya getirilmesi manasını taşır ve çeşitli sahalarda; musikide, resimde, mimaride ve edebiyatta kullanılır. Kelimenin çeşitli sahalara tatbiki de gösteriyor, kompozisyon muhtevadan yahut malzemedan ziyade, onların bir araya getirilişi ile ilgilidir ve bu çok mühim bir şeydir.

Tabiat ve hayat, insanoğluna şekil vererek güzel ve faydalı eserler vücuda getirilebileceği muazzam bir malzeme deposudur. Resim mi yapmak istiyorsunuz? Dünyada renkten, boyadan çok ne vardır? Hakiki bir ressam konu bakımından da bir sıkıntı çekmez. Bütün tabiat ve hayat işlenecek konu ile doludur. Mühim olan, herhangi bir konu etrafında bir renk kompozisyonu vücuda getirmektir.

Sanatçının tabiata ilave ettiği şey, yeni bir düzendir.

Sesler, taşlar, kelimeler ve fikirler için de durum aynıdır. Dünyada bir yığın çalgı aleti ve ses çeşidi vardır. Bunları gelişigüzel bir araya getirirseniz, sadece gürültü çıkarmış olursunuz. Musiki çeşitli sesler arasında güzel bir düzen kurmaktır. Yahya Kemal, şiiri bir “kelimeler istifi” olarak tarif eder. Güzel bir mısrada, kelimenin yerlerini değiştirdiniz mi derhal büyüğü kaybolur.

Öğrencilere çeşitli örnekler vererek dizi, sıra, istif veya düzenin ehemmiyetini anlatmak lazımdır. Düşünce karışıklığının önüne ancak böyle geçebiliriz.

Aslında her insan duyar, düşünür ve etrafında olanları fark eder. Fakat bunlar bizim içimize karmakarışık olarak girer. Her insan bir duygu, düşünce ve intiba deposudur. Konuşur veya yazarken içinde bulunulan duruma göre, bu depolanan bazı şeyleri seçer, cümle hâline getiririz. Eğer onlar arasında bir bağ kuramazsak yazılan veya konuşulan şeyler, başkalarına saçma gelir. Saçmak ile ilgili olan saçma kelimesi, düzenin zıddıdır. Nazım, nizam, tanzim ve muntazam kelimeleri de birbirinin akrabasıdır. Tanzim edilmiş her şeyde şiire yakın bir taraf vardır. Bir manav dükkânı veya vitrin tanzim edilince göze güzel görünür.

Nizam deyince akla asker veya ağaç dizisi gibi basit bir düzen gelmemelidir. Tabiatın yarattığı canlı varlıkları, nebat ve hayvanları yakından incelerseniz, teferruatına kadar işlenmiş bir nizam görürsünüz. Çiçek, kelebek, kuş, balık, hatta bazı madenlerdeki renk ve şekil ahengi hayret vericidir. Bütün varlık açık veya gizli bir nizama dayanır. “Güneş manzumesi”, “yıldızlar cümlesi” deyimleri bir gerçeğe tekabül eder. İlim kainatın nizamını keşfe çalışır. Öğrencilerde nizam fikrini uyandırabilmek için ilimlerden de faydalanılabilir.

Sosyal hayatta nizamın ehemmiyetini gösteren aktüel bir konu vardır: Trafik! Vasıtalar düzenli bir şekilde hareket ederse caddelerde hiçbir karışıklık olmaz. Hayat canlı bir şekilde akar gider. Düzene uymayanlar tarafından yol tıkanır, herkesin canı sıkılır. Fakat insan, kafasının içinde bir nizam tesis edemezse dışarıda onu nasıl kurabilir? Kompozisyon derslerinin gayesi öğrencilere, kendi duygu ve düşünce dünyalarına bir çekidüzen vermektir (Kaplan, 1972, s. 9).

YAZIM KURALLARI

2. Soru İşareti (?)

1. Soru eki veya sözü içeren cümle veya sözlerin sonuna konur:

Ne zaman tükenecek bu yollar, arabacı? (Faruk Nafiz Çamlıbel)

Şu Boğaz Harbi nedir? Var mı dünyâda eşi? (M. Akif Ersoy)

Atatürk bana sordu:

— *Yeni yazıyı tatbik etmek için ne düşündünüz?* (Falih Rıfkı Atay)

Kahraman ırkıma bir gül; ne bu şiddet, bu celal? (M. Akif Ersoy)

Beni avutmak için daha derli toplu bir yalan bulamadın mı? (Cenap Şehabeddin)

2. Soru bildiren ancak soru eki veya sözü içermeyen cümlelerin sonuna konur:

Gümrükteki memur başını kaldırdı:

— *Adınız?*

3. Bilinmeyen, kesin olmayan veya şüpheyile karşılanan yer, tarih vb. durumlar için kullanılır:

Yunus Emre (1240 ?-1320), (Doğum yeri: ?)

1496 (?) yılında doğan Fuzuli...

Ankara'dan Antalya'ya arabayla üç saatte (?) gitmiş.

UYARI: *mi / mi* ekini alan yan cümle temel cümlelerin zarf tümleci olduğunda cümlelerin sonuna soru işareti konmaz:

Akşam oldu mu sürüler döner. Hava karardı mı eve gideriz.

Bahar gelip de nehir çağıl çağıl kabarmaya başlamaz mı içimi geri kalmış bir saat huzursuzluğu kaplardı. (Haldun Taner)

UYARI: Soru ifadesi taşıyan sıralı ve bağlı cümlelerde soru işareti en sona konur:

Çok yakından mı bu sesler, çok uzaklardan mı?

Üsküdar'dan mı, Hisar'dan mı, Kavaklardan mı? (Yahya Kemal Beyatlı)

UYARI: İçinde soru eki olduğu halde soru anlamı vermeyen cümlelerde bu işaret kullanılmaz.

Onun iyi mi kötü mü olduğuna bir türlü karar veremedim.

2.1 Ünlem İşareti (!)

1. Sevinç, kıvanç, acı, korku, şaşma gibi duyguları anlatan cümle veya ibarelerin sonuna konur:

Hava ne kadar da sıcak! Aşk olsun! Ne kadar akıllı adamlar var! Vah vah!

Ne mutlu Türk'üm diyene! (Atatürk)

Korkma! Sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak, (M. Akif Ersoy)

“Bu ne şıklık dedi, büsbütün gençleşmişsin!” (Refik Halit Karay)

Kahraman orduyu seyret ki bu tehdide güler! (M. Akif Ersoy)

2. Seslenme, hitap ve uyarı sözlerinden sonra konur:

Ordular! İlk hedefiniz Akdeniz'dir, ileri! (Atatürk)

Ey Türk gençliği! Birinci vazifen; Türk istiklalini, Türk cumhuriyetini, ilelebet, muhafaza ve müdafaa etmektir. (Atatürk)

Ak tolgalı beylerbeyi haykırdı: İlerle! (Yahya Kemal Beyatlı)

Dur, yolcu! Bilmeden gelip bastığın

Bu toprak bir devrin battığı yerdir. (Necmettin Halil Onan)

UYARI: Ünlem işareti, seslenme ve hitap sözlerinden hemen sonra konulabileceği gibi cümlelerin sonuna da konabilir:

Arkadaş, biz bu yolda türküler tuttukurken

Sana uğurlar olsun... Ayırılıyor yolumuz! (Faruk Nafiz Çamlıbel)

Eyvah, geç kaldım!

Eyvah! Geç kaldım!

3. Alay, kinaye veya küçümseme anlamı kazandırılmak istenen sözden hemen sonra yay ayraç içinde ünlem işareti kullanılır:

İsteseymiş bir günde bitirirmiş (!) ama ne yazık ki vakti yokmuş (!).

Adam, akıllı (!) olduğunu söylüyor.

ÖZET

Beşinci Bölümde *Genel Dil Bilgisi/ Kültürü* içinde, **Kompozisyon** konusu anlatıldı. Dilimize Fransızca'dan geçen “kompozisyon”; “*ayrı ayrı parçaları bir araya getirerek bir bütün oluşturma biçimi ve işi*”, “*öğrencilere duygu ve düşüncelerini etkili ve düzgün bir biçimde anlatmaları için yaptırılan yazılı veya sözlü çalışma*” şeklinde tanımlanmaktadır. Sözlü ve yazılı olmak üzere iki tür kompozisyon vardır.

Konunun özelliğine, işlenecek düşüncelerin niteliğine, anlatım biçimine göre kompozisyon; *olaya dayalı, düşünceye dayalı* ya da *duyguya dayalı* olarak planlanabilir. Bakış açısının egemen olduğu, düşüncelerin işlendiği, kavramların ve sorunların tartışıldığı yazılarda düşünceye dayalı plan uygulanır. Belirli nesne, olay veya bireylerin iç dünyamızda uyandırdığı izlenimlerin, heyecanların egemen olduğu, betimlemelerimizin yer aldığı yazılar duyguya dayalı plan ile yazılır. Bir veya birkaç olayı konu edinen yazılı anlatım türlerinde olaya dayalı plan uygulanır. Yazıda anlatılacakları sıralamak için; *zamana, neden-sonuç ilişkisine, kolaydan zora ve yer sırasına (yakından uzağa, uzaktan yakına; içten dışa, dıştan içe)* göre sıralama yapılabilir. Bir düzen içerisinde tasarlanan ve planlanan yazılar giriş, gelişme ve sonuç bölümlerinden oluşturulur.

Kompozisyon temel bir fikri işleyen bir grup paragraftan oluşur. Kompozisyondaki her paragrafın ayrı bir işlevi vardır. Kendi içinde de bir bütünlük ifade eden paragraflar birbirini tamamlayarak yazıyı oluşturur. Her paragraf bir düşüncenin ele alındığı, işlendiği, örneklendirildiği, geliştirildiği ve sonuca bağlandığı bir bütünlüktür.

Kompozisyonda kullanılabilecek anlatım biçimleri; *betimleme, öyküleme, açıklama ve kanıtlama* olmak üzere dört başlıkta incelenebilir. İyi ve başarılı bir kompozisyon yazabilmek için; *gözlem yapmak, doğru düşünmek, okumak, dilini iyi kullanmak* gereklidir.

YAZIM KURALLARI başlığı altında **Soru İşareti ve Ünlem'in** kullanıldığı yerler örneklerle gösterildi.

KENDİMİZİ SINAYALIM

1. “Saksılarda al, beyaz, mor sardunya, küpe çiçeği, karanfil. Gaz sandıkları da öbek öbek yeşil fesleğen ile dolu. Ta köşede bir mor salkım çardağı altında civarın en işlek çeşmesi vardır. Bütün bunların arkasında tiyatro dekorunu andıran beyaz, uzun, ince minare.”

Okuduğunuz parçanın anlatımında aşağıdakilerden hangisi ağır basmaktadır?

- a) Öyküleme b) Betimleme c) Açıklama d) Karşılaştırma e) Tartışma

2. “Ben de onu çok severdim. “M. Lavaredin Kırk Beş Parası”, “Çalgıcının Seyahatı” romanları onu güldürmüştü. “Çalgıcı”yı iki defa okudum. Nüzhet’e edebî romanlar götürürdüm. Biz babasıyla otururken o, odasına çıkıyor ve bunları kendi başına okuyordu.”

Okuduğunuz parçanın anlatımında aşağıdakilerden hangisi ağır basmaktadır?

- a) Öyküleme b) Betimleme c) Açıklama d) Karşılaştırma e) Tartışma

3. “Konunun farklı yönlerini ve temel fıkri ele alır. Bu bölümde fikirler açıklanır, iddialar ispatlanır ve örnekler sunulur.” şeklindeki bir açıklama aşağıdakilerden hangisini tanımlamaktadır?

- a) Giriş b) Gelişme c) Sonuç d) Serim e) Betimleme

4. (I) Romanlar vardır, daha ilk sayfasında olay örgüsünün çekim alanı içine alır okurunu. (II) Kan basıncını yükselten heyecanlar yaratır okurda. (III) Kimi romanlar da vardır, dilsel örüntüsüyle okurun aklına olduğu kadar yüreğine de seslenme yolunu seçer. (IV) Romanda özgünlük, derinlik, çok yönlülük aranır. (V) Daha doğrusu, okurun, okuma eylemine tüm varlığıyla katılımını sağlar. (VI) En yüksek coşkuları, estetik tutkulara dönüştürür. (ÖSS)

Parçadaki numaralanmış cümlelerden hangisi düşüncenin akışını bozmaktadır?

- a) II b) III c) IV d) V e) VI

5. “Türk yazı dillerinin, lehçelerinin ve ağızlarının dil özelliklerini belirleyen, söz varlığını derleyerek bir araya getiren Kâşgarlı Mahmud ortaya koyduğu eserine *Dîvânu Lugâti't-Türk* adını vermiştir. Döneminin yazı dilinin dil bilgisi kurallarını ve söz varlığını eserinde toplayan Kâşgarlı Mahmud, bu ölçünlü dil çerçevesinde diğer Türk topluluklarının ağız özelliklerini hem ses hem de söz varlığı bakımından ayrıntılı biçimde ele almıştır.”

Bu parçanın anlatımında aşağıdakilerden hangisi ağır basmaktadır?

a) Öyküleme b) Betimleme c) Açıklama d) Karşılaştırma e) Tartışma

6. Olaylar, gerçekleşme anına ve sebep sonuç ilişkisine göre yazı içerisinde değerlendirilecekse yapılacak plan türü aşağıdakilerden hangisi olmalıdır?

a) Olay planı b) Düşünce planı c) Duygu planı d) Dramatik plan e) Betimleyici plan

7. Aşağıdakilerden hangisi yazılı kompozisyon türlerinden biri değildir?

a) Nutuk (Söylev) b) Makale c) Fıkra d) Deneme e) Tiyatro

8. (1) Kültür ve dil arasında sıkı bir ilişki vardır. (2) Bunlar birbirinin bütünleyicisidir. (3) Değişme ve gelişmelere ayak uydurmak gerekir. (4) Kültürün olmadığı yerde dilden, dilin olmadığı yerde de kültürden söz edilemez. (5) Kültürünü ve dilini koruyamayan toplumlar varlıklarını devam ettiremez.

Paragrafın akışını bozan cümle aşağıdakilerden hangisidir?

a) 1 b) 2 c) 3 d) 4 e) 5

9. (I) Kanser günümüzde çok sık görülen hastalıklardan biri. (II) Hem erkeklerde hem de kadınlarda görülen hastalık, sinsi bir hastalıktır. (III) Sinsi hastalıklar çocuklar için daha tehlikelidir. (IV) Bu hastalık son evreye gelene kadar genellikle belirti vermez. (V) Fark edildiğinde ise iş işten geçmiştir.

Paragrafın akışını bozan cümle aşağıdakilerden hangisidir?

a) 1 b) 2 c) 3 d) 4 e) 5

10. “Onun gelişine ne kadar sevindim () ne kadar sevindim () anlatamam ()”

Yukarıdaki parçada parantezle gösterilen yerlere sırasıyla aşağıdaki noktalama işaretlerinden hangileri getirilmelidir?

a) (;) (,) (.) b) (,) (?) (.) c) (,) (,) (.) d) (!) (,) (.) e) (,) (,) (!)

YANIT ANAHTARI

1-b, 2-a, 3-b, 4-c, 5-c, 6-a, 7-a, 8-c, 9-c, 10-e

KAYNAKLAR

- Akalın, Ş. H. (2013). *Kompozisyon Bilgileri*. M. Macit, & S. Cavkaytar (Editör), *Türk Dili II* (2 b., s. 2-24). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Aktaş, Ş., & Gündüz, O. (2009). *Yazılı ve Sözlü Anlatım* (11 b.). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Emir, S. (1986). *Örnekleriyle Kompozisyon Yazma Sanatı* (11 b.). İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Erol, E. (2010). *Yazı Türleri I: Resmî ve Fikrî Yazılar*. M. Durmuş (Editör), *Üniversiteler İçin Türk Dili El Kitabı* (2 b., s. 397-443). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Gülensoy, T. (2007). *Kompozisyonla İlgili Genel Bilgiler*. Z. Korkmaz, A. B. Ercilasun, İ. Parlatır, H. Zülfikar, & N. Birinci, *Türk Dili ve Kompozisyon* (2. b., s. 263-272). Bursa: Ekin Yayınevi.
- Kaplan, M. (1972). *Kompozisyon*. *Hisar Dergisi* (101), 9.
- Turan, L. (2013). Yazılı Anlatım. *Türk Dili II* (s. 70-94). Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Türk Dil Kurumu Sözlüğü*. (<http://sozluk.gov.tr/>).
- Yavuz, K., Yetiş, K., & Birinci, N. (1998). *Üniversite Türk Dili ve Kompozisyon Dersleri*. İstanbul: Bayrak Yayınevi